

ספר
חכמי
המשנה

ספר חכמי המשנה

תולדות חכמי המשנה ותקופותיהם
משמעון הצדיק עד רבי יהודה הנשיא
ע"פ חז"ל ראשונים ואחרונים
ובתחילתו הקדמה כללית לתקופת בית שני

דוד בעריל יפה

מהדורה מורחבת
תשפ"ו

להערות ולכל עניני הספר:

443-466-7890

dovidjaffee@gmail.com

להשיג הספר בא"י:

מעגלי הרי"ם לויזן 104/34 כניסה ד' ירושלים

058-323-2537

מכון עלה זית

עריכת ספרים מרישא עד גמירא

publish@alehzayis.com | 732.513.3466

FAX: 732.865.7002 | 732.387.7841

RABBI AHARON FELDMAN
421 YESHIVA LANE, APT 3A, BALTIMORE, MD 21208
TEL.: 410-6539433 FAX: 410-6534694
STUDY: 410-4847200 EXT. 6050
E-MAIL: RAF@NIRC.EDU

ROSH HAYESHIVA
NER ISRAEL RABBINICAL COLLEGE

ראש הישיבה
ישיבת נר ישראל

בס"ד יא שבט תשפ"ג

הרב דוד בערל יפה שליט"א מחשובי מגידי שיעור בבלטימאר חיבר חיבור ובו סידר את העובדות המופיעות בשני בתלמודים על גדולי התנאים משמעון הצדיק ועד לרבינו הקדוש ונשא ונתן בטוב טעם ודעת בהבנת העובדות ותקופותיהן והעלה כמה נקודות חשובות בהשקפת התורה, והגה אמרו חז"ל (ירושלמי שקלים פ"ב) כל האומר שמועה מפי רבו יראה כאילו בעל השמועה עומד בפניו, וע"י חיבור זה יוכל הלומד לקיים במקצת מימרא זו להבין יותר מה שהתרחש בתקופת התנאים וראוי לחלקו ביעקב ולהפיצו בישראל, ויה"ר שיזכה הרב המחבר שיפוצו מעינותיו חוצה בעוד חיבורים כאלה, בהעמדת תלמידים הגונים ולשבת באהלי התורה כל ימי חייו.

החותם לכבוד התורה,

אהרן פלדמן

Rabbi Reuven Feinstein
131 Bloomingdale Rd.
Staten Island NY 10309

שלו' ראובן פיינשטיין
ראש הישיבה
ישיבה ד'סטעטן איילנד

ט"ו למבנ"י תשפ"ה

לכבוד האי גברא רבה ויקירא הרה"ג ר' דוד בעריל יפה, שליט"א

שמחתי מאד לקבל ספרך **חכמי המשנה** בענין תקופת בית שני והתנאים. ומאד נהנתי לראות שהוא מבוסס על אדני פז רק ממקורות נאמנים מדברי חז"ל וספרי הקדמונים והאחרונים והכל עבר דרך המסנן של דור שלם של תלמידיך שמסרת להם חומר הספר פעמים רבות ובודאי יהיה לתועלת רב לכל מי שלומד ממנו להבין ולהחשיב הטפה אשר אנו הדור האחרון יכולים להשיג מהענקים האלו אשר דבריהם אנו שותים ובתורתם אנו מעמלים כל ימי חיינו.

וע"כ באתי לברך אותך שיתקבל ספר זה בשער בת רבים בשמחה. ויה"ר שתזכה להמשיך עבודתך בקדש להעמיד דורות של תלמידים נאמנים ת"ח יראי שמים ועובדי ה' באמת לאורך ימים ושנים מתוך מנוחת הנפש ובריאות הגוף עם פרנסה ברווח ונחת רב ממשפחתך הדגולה ביחד עם רעיתך החשובה שתחיל' עד ביאת הגואל במהרה.

שלום רב
ר' ר' יצחק

◆ חכמי המשנה ◆

תוכן עינים

- הקדמה א.....
- פרק א תקופת בית שני.....
ענף א: דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני • ה | ענף ב: סילוק נבואה • יג | ענף ג: תקופת תורה שבעל פה • כא | ענף ד: אנשי כנסת הגדולה • לג
- פרק ב שמעון הצדיק.....
ענף א: תקופתו וייחוסו • מב | ענף ב: מעשיו • מג | ענף ג: ירידת הדורות אחריו • מז | ענף ד: בניו • מח
- פרק ג אנטיגנוס והתחלת הזוגות.....
ענף א: תרגום שבעים • נא | ענף ב: אנטיגנוס איש סוכו והצדוקים • נה | ענף ג: יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן • סד
- פרק ד חשמונאים.....
ענף א: הקדמה בענין מלכות יון • עה | ענף ב: כוונת גזירותיהם של יון • עז | ענף ג: חשמונאי ובניו • פב | ענף ד: הנס של חנוכה • פו | ענף ה: מעשה דיהודית • צג | ענף ו: מלכות חשמונאי • צו
- פרק ה שמעון בן שטח וסוף החשמונאים.....
ענף א: שמעון בן שטח • ק | ענף ב: יוחנן כהן גדול וינאי המלך • קג | ענף ג: תקנות שמעון בן שטח • קיג | ענף ד: של-ציון (שלמינון) המלכה • קיז | ענף ה: הורקנוס ואריסטובלוס • קכ | ענף ו: הורדוס הרג את כל החשמונאים • קכג
- פרק ו הלל הבבלי ורבותיו.....
ענף א: שמעיה ואבטליון • קלד | ענף ב: הלל הבבלי • קלז
- פרק ז בית הלל ובית שמאי.....
ענף א: שמאי האב ב"ד • קנא | ענף ב: הלל ושמאי עצמן לא נחלקו אלא בשלש מקומות • קנב | ענף ג: שתי בתי דינים בעיר אחת • קנד | ענף ד: הלכה כבית הלל • קנה | ענף ה: הי"ח דבר • קסא | ענף ו: יהא ענוותן כהלל ולא קפדן כשמאי • קסז | ענף ז: ריבוי מחלוקת • קעא | ענף ח: סיום התקופה • קעח
- פרק ח הנשיאים מזרעו של הלל.....
ענף א: שינוי בנשיאים אחרי הלל • קפ | ענף ב: רבן שמעון בן הלל • קפג | ענף ג: רבן גמליאל הזקן • קפד | ענף ד: רבן שמעון בן גמליאל • קפט

♦ חכמי המשנה ♦

פרק ט רבן יוחנן בן זכאי ..... קצא
ענף א: מתלמידי הלל הזקן • קצא | ענף ב: בן זכאי - תלמיד בפני רבו וקבעו בשמיה • קצז |
ענף ג: רבן יוחנן - הנשיא • רא | ענף ד: בתקופת החורבן • רד | ענף ה: תקנותיו • רח | ענף ו:
סוף ימיו • רט

פרק י רבי אלעזר בן ערך ..... ריג

פרק יא רבי אליעזר בן הורקנוס ..... ריז
ענף א: ראשית לימודו של רבי אליעזר • ריז | ענף ב: רבי אליעזר וכבוד רבו • רכב | ענף ג:
נידויו של רבי אליעזר • רכז | ענף ד: תקיפותו של רבי אליעזר • רלד | ענף ה: פטירתו של רבי
אליעזר • רלט

פרק יב רבי יהושע ורבן גמליאל ..... רמג
ענף א: חיי רבי יהושע • רמג | ענף ב: הנהגת רבן גמליאל עם רבי יהושע • רנד | ענף ג: התקיפות
בהנהגת הנשיא • רס | ענף ד: טבי עבדו של רבן גמליאל • רסד

פרק יג רבי עקיבא ..... רסז
ענף א: תחילתו • רסז | ענף ב: גדלותו בתורה • רעח | ענף ג: לך אצל נגעים ואהלות • רצ | ענף
ד: כל דעביד רחמנא לטב עבד • רצד | ענף ה: בן כוזיבא • שו

פרק יד רבי שמעון בן יוחאי ..... שטו
ענף א: תלמידו של רבי עקיבא • שטו | ענף ב: עמקות בתורה • שיח | ענף ג: תורתו
אומנתו • שיט | ענף ד: במערה • שכ | ענף ה: חיבור הזוהר • שכה | ענף ו: גדלותו של רבי
שמעון • שכט | ענף ז: מדת הדין • של

פרק טו רבי מאיר ..... שלג
ענף א: ייחוסו • שלג | ענף ב: רבותיו • שלד | ענף ג: אחרים • שלז | ענף ד: גדלותו בתורה • שמ |
ענף ה: מעשיו • שמח | ענף ו: פטירתו • שנב | ענף ז: ברוריה • שנה

פרק טז רבי יהודה הנשיא ..... שס
ענף א: לידתו • שס | ענף ב: רבותיו • שסא | ענף ג: חיבור המשנה • שסה | ענף ד:
מעלותיו • שעט | ענף ה: פטירתו • שפג | סיום הספר • שפה

מילואים בענין ביטולו של ב"ד הגדול ..... שפז

נספח רב ..... שצא
ענף א: השם של רב • שצא | ענף ב: תלמידו של רבי • שצג | ענף ג: עם רבי חייא • שצה | ענף
ד: ירידתו לבלל • שצז | ענף ה: ישיבתו בסורא • תב | ענף ו: ספרא דבי רב • תד | ענף ז:
פטירתו • תו | ענף ח: חייא בר רב • תח

הקדמה

הספר הנוכחי הוא פרי עמל של כמה שנים של מסירת שיעורים לתלמידים במכינת נר ישראל ובישיבה גדולה אור התורה. מעיקרא לא עלה על דעתי לכתוב ספר, אלא הצעתי לפני התלמידים מראה מקומות בשעת מסירת השיעורים מפני שאותיות מחכימות. אבל במשך השנים הוספתי והרחבתי את המראה מקומות עד שנעשה ספר שלם.

עיקר מטרת השיעורים היתה ללקט דברים יסודיים מחז"ל בענין חיי התנאים ולייצר תמונה כללית בענין אישיותיהם וחייהם - מה שאין יכולים לראות ע"י עיון בגמרא או במדרש בודד. במשך השנים הוספתי הרבה מן הראשונים והמפרשים על סוגיות הש"ס שהבאתי. גם הבאתי ידיעות חשובות מן הראשונים שכתבו אודות חכמי המשנה כמו אגרת רב שרירא גאון והרמב"ם בהקדמותיו (למשנה תורה ולפירוש המשניות). ועוד הוספתי הרבה ידיעות וביאורים מספרי האחרונים (כגון ספרי המהר"ל ורבי צדוק הכהן מלובלין) וספרי ראשי הישיבות (כגון הרב יעקב קמנצקי ב"אמת ליעקב" והרב שמואל יעקב וינברג ב"מאורות הרמב"ם"), ועוד הרבה ספרים שמשלימים את התמונה של חיי התנאים הנ"ל. וכדי להבין את הרקע שבו חיו חכמי המשנה, כתבתי הקדמה כללית בתחילת הספר בענין תקופת בית שני שבה התחילה תקופת התנאים (ואף התנאים שחיו אחרי החורבן היו המשך של מסורת התורה של בית שני).

גם לקטתי מחז"ל ועוד מקורות אודות איזה מן המלכים ואישיות שהשפיעו על חיי ישראל בבית שני בתקופת התנאים כגון הצדוקים, החשמונאים, ובית הורדוס, כי גם ידיעות בענין הנ"ל משלימות את הבנתנו אודות העולם שבו חיו התנאים, והאנשים שהתעסקו עמם, שמופיעים בהרבה מקומות בחז"ל.

כוונת הספר היא ללקט את המסורה מחז"ל וגדולי ישראל בענין חכמי המשנה. נמנעתי כפי מה שאפשר מלכתוב השערות וחידושים כפי מה שרגיל בין כותבי היסטוריה. וכמעט לא עסקתי בספרי יוסיפון ושאר ספרים חיצונים. אבל הבאתי קצת מדבריהם כפי מה שראיתי דרך כלי שני בסדר הדורות, דורות הראשונים, ספרי הרב אביגדור מילר (צור התעודה, חתום תורה) ועוד ספרים.

ועיינתי מפעם לפעם בספרי היסטוריה של החרדים בזמנינו העוסקים בתקופת התנאים, וקיבלתי מהם הרבה ציונים חשובים. אבל גם ראיתי הרבה דברים שאין להם

מקור בחז"ל ובראשונים, והם בנויות על השערות איך ליישב את דברי חז"ל עם ספרים החיצונים. ואחרי העיון, נתברר לי שבהרבה מדבריהם סמכו על הרי"א הלוי בספריו "דורות הראשונים" שיגע הרבה להרים את כבוד התורה ולסתור את דברי החוקרים שאינם נאמנים לחז"ל ולמסורת כלל ישראל.

אבל יש להזכיר שבעל דורות הראשונים מחדש הרבה מעצמו. וכמה ספרים שבאו אחריו נקטו כדבריו בסתם, ועל פי רוב לא ציינו מה שהוא מחידושו של בעל דורות הראשונים. והרב עזריאל בראון, בספרו עוז לעמו, הראה לדעת שכמה מן החידושים של דורות הראשונים באמת אינם מוכרחים, ויש דרך אחר ליישב את הענין.

והנה החזון איש החשיב את ספר דורות הראשונים כמו שמסופר בספר מעשה איש (ח"ה עמ' ק"ל בהערה). אבל לאידך גיסא כתוב בספר ארחות רבנו (ח"ג עמ' קי"ט) בזה"ל, ספר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א: הר"מ הלוי שליט"א שאל את מרן החזון"א צוק"ל אם להדפיס מחדש את ספר הדורות הראשונים מזקנו הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי ז"ל שכבר תמו מהשוק. והשיב לו מרן שלא. ואמר רח"ק: כנראה שטעמו של מרן לשלילה משום שהדורות הראשונים מביא את הדעות של אחרים שאינם נכונות (כדי לסותרם) וכן חולק בכמה מקומות על ראשונים, עכ"ל.

אמנם עכ"פ, עיקר עסקי היה להראות מה שכן מצינו בחז"ל ולא לעסוק במה שלא נזכר בדבריהם. ורק לפעמים הבאתי את מה שראיתי בדורות הראשונים ועוד ספרים, ותמיד צייתני את מקור הדברים, כדי שידע הקורא שלא מצאתי זאת בדברי חז"ל ובדברי הראשונים.

עוד יש להזכיר שכיון שמוצא הספר היה מן מסירת שיעורים לבחורי ישיבה כנ"ל, אין תפקידו להיות ספר המקיף את כל דברי חז"ל בענין חכמי המשנה שעסקתי בהם. באיזה תנאים הארכתי ובאיזה מהם קצרתי, והכל לפי הפנאי ותועלת התלמידים. וא"כ ודאי ימצא הקורא עוד הרבה ידיעות בחז"ל אודות החכמים הנזכרים שלא הבאתי בספר הנוכחי (ובפרט מתקופת תלמידי שמאי והלל ואילך שאז כל הש"ס והמדרשים מלאים בדבריהם). ויש הרבה מגדולי התנאים המפורסמים, כגון רבי ישמעאל, רבי יהודה, ורבי יוסי, שבכלל לא היה לי פנאי למסור שיעורים עליהם. אולי יזכני השי"ת להוציא לאור עוד כרך כדי להשלים את מה שחסרתי מן הספר הנוכחי.

תודתי נתונה לידידי הרב שמואל מוצן שליט"א שלקח הרבה מזמנו היקר לעבור על רובו ככולו של הספר להגיה אותו וגם העיר הערות חשובות.

בצאתי מן הכרך, אפרוש את כפי אל ה' בתפילה שלא תצא תקלה מתחת ידי ח"ו, ושהספר הנוכחי יעזור ללומדי תורה להציץ לתוך חיי חכמי המשנה על פי נתיבות חז"ל וגדולי הדורות.

דוד בעריל יפה

באלטימאר, אייר תשפ"ה

פרק א

תקופת בית שני

♦ ענף א: דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ♦

איתא במסכת יומא (כא,ב) שהיה שינויים גדולים בין תקופת בית ראשון לתקופת בית שני, כי בימי בית שני חסרו חמשה דברים שהיו בבית ראשון:

אמר רב שמואל בר איניא מאי דכתיב "וארצה בו ואכבד", וקרינן ואכבדה, מאי שנא דמחוסר ה"א? אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים (רש"י: כוליה חדא מילתא) אש"א ושכינה ורוח הקודש ואורים ותומים².

חסרון הארון – כי עדיין היו בגלות

נתחיל לעיין בכל אחד מהני דברים דנחסרו בבית שני. החסרון של ארון, כרובים וכפורת היה חסרון משמעותי ביותר, כי אלו היו הכלים הקדושים ביותר במקדש, וקשה למצוא דמיון בין מקדש עם כלים הללו ובין מקדש בלי כלים הללו. ומצינו בדברי הרב יעקב קמנצקי דבדוקא לא רצו גדולי הדור שיהיה ארון בבית שני להראות דאף בבית שני עדיין היו בגלות, וכל עיקר בנין בית שני רק היה כדי לחזק את הכלל ישראל ליתן להם היכולת להתקיים במשך ימי הגלות. ויש להעתיק באריכות את דבריו המאירים באמת ליעקב (פרשת בא יב,ב):

והנראה בזה בהקדם מה שיש להבין הא דאיתא ביומא (כא,ב) שבבית שני חסרו חמשה דברים, והראשון מהם הוא הארון אשר נגנז בימי יאשיהו המלך. ולכאורה

א. כי אם הדברים שהיו באים לצורך המקדש דוקא. וע"ע במהרש"א, בריטב"א ובפתח עינים. ולקמן העתקנו מרבינו בחיי שמשמע דבאמת גרס כאן "שמן המשחה".

א. הכוונה היא להא דנזכר בגמרא שם שהיתה האש יורדת מן השמים.

ב. ע' בתוספות ישנים (ד"ה חמשה) דגם לא היתה שמן המשחה (כמבואר בכריתות ה,ב), אלא דלא חשיב

משמע דהטעם שחסר הארון בבית שני הוא משום שנתעלם מן העין. אך לא כן משמע במסכת שקלים (פ"ו מ"א) דאיתא התם: מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא ואמר לחבירו לא הספיק לגמור הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגזז, עכ"ל המשנה. הרי אף שידעו איפה הארון נגזז אעפ"כ לא העלוהו למקומו בבית קדשי הקדשים, ובהכרח שהיתה סיבה מיוחדת שבבית שני לא יהיה הארון במקומו. מדוע?

נראה שעולי בבל, שבנו את הבית השני, ידעו כי לא זה הבנין אשר יעמוד לעולמים, ואין חזרתם לארץ ישראל בתקופה זו הגאולה השלמה. דעתם היתה כי בנין הבית בתקופה הזאת לא נועד אלא להכין את העם לתקופת הגלות הארוכה. על פי שורת הדין היו הם צריכים לישראל בבבל עוד זמן רב, אלא שראתה ההשגחה שכבר לאחר שבעים שנה של גלות בבל כבר נטמע ונתערב רוב העם עם הגויים, וברור כשמש היה כי אם יתעכבו בני ישראל בגלות מאות ואלפי שנים שאז בודאי לא יצליח העם להשאר בזהות המיוחדת ושוב לא יהיה את מי לגאול, ולכן חמל ה' על עמו והוציאם מבבל והחזירם, באופן זמני, לארץ ישראל, ובנה להם את בית הבחירה, והכל בכדי שישובו ויתחזקו ביסודות האמונה ויהיו מחוסנים לקראת תקופת גלות המרה. בכדי להדגיש ולהמחיש לעם שעדיין הם בגלות, לא העלו את הארון, מקור הקדושה בבית הראשון, ממקום שנגזז והשאירוהו במקומו, כי עדיין אין הגאולה שלמה.

מחמת הכרתם זו, שעדיין לא הגיעה הגאולה השלמה, הנהגו עולי בבל כמה וכמה ענינים שיהיו עושים כמו שהיו נוהגים בתקופת הגלות, להראות שבאמת תקופת גלות בבל עדיין נמשכת והבנין הנבנה אינו אלא ארעי ועתיד להחרב. מחמת זה כשעלו מבבל חזרו לקרוא את שמות החדשים בשם שנקראו בבבל, וכמו שכתב הרמב"ן "להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י", כלומר, כדי לזכור שבאמת לא נגאלו באופן מושלם. ולכן גם לשונם נשאר בלשון הגלות - לשון ארמי, ולא חזרו לדבר בלשון הקודש, מה שהיה מראה כאילו הם נגאלו באופן סופי. ונראה זה גם הטעם מדוע נכתב התלמוד הירושלמי בארמית, דבשלמא הבבלי שנכתב בבבל נכתב בשפת המדינה, אבל הירושלמי שנכתב בארץ ישראל מדוע נכתב בארמית, אבל לדברינו נעשה זה מטעם הנ"ל.

[ועיין לעיל בפרשת ויחי (מטז) שבארתי לפ"ז מדוע באמת לא קם מלך ממלכות בית דוד בתקופה זו, כי להעמיד מלך מזרע המלוכה היתה באותה שעה כנגד רוח המקום, כי המלכת מלך ממשפחת דוד המלך היתה מתפרשת כאילו הגיעו

קץ הימים והגאולה העתידה, ולכן לא העירו חכמי ישראל לבית חשמונאים על שהמליכו עצמם אף שהיה זה באיסור וכמ"כ הרמב"ן שם^ז, ועיי"ש^ח].

חסרון האש – רבוצה ככלב ולא היתה מסייע

בענין חסרון האש בבית שני, לא היה כמו חסרון הארון שהיה חסר לגמרי, כי מקשה הגמרא שם (יומא כא,ב) שבאמת היתה אש גם בבית שני, אלא שבבית ראשון האש היתה רבוצה כאריה^ה משא"כ בבית שני האש היתה רבוצה ככלב. וכתב המהרש"א (שם) בביאור הענין:

רבוצה כארי כו'. ע"ש שבית ראשון נבנה ע"י שלמה המלך משבט יהודה שנמשל לאריה כמ"ש גור אריה יהודה וגו', אבל בית שני נבנה ע"י מלכות פרס ולא היה אש רובץ בו רק ככלב ומצינו בו שנדמה לכלב כמ"ש בפ"ק דר"ה והשגל יושבת אצלו כלבתא^ו.

ומתרץ הגמרא (שם): "אין, מיהוה הוה (פ' באמת היתה אש שירדה מן השמים גם בבית שני), סיועי לא מסייעא". ופירש המאירי בזה"ל:

מ"מ לא היה מסייע כלל לאש של הדיוט למהר את ההקטרה^ז, שהאש שהיתה יורדת במקדש ראשון היתה מעכלת כל הקרבנות ולא היו הכהנים צריכים להביא אלא שני גזירי עצים לקיים מצות הבאה מן ההדיוט, אבל אש שהיה יורד במקדש שני לא היה מעכל הקרבנות והיו הכהנים צריכין להביא עצים למערכה^ח.

היוצא מכל הנ"ל הוא שהיתה האש יורדת מן השמים גם בבית שני, אלא שהיה שינוי בצורתה כי היתה רבוצה ככלב ולא כארי, וענין חסרון האש הוא שלא היתה לה

ז. אבל הוכיח השפת אמת (יומא לט,א ד"ה והיה אש של מערכה מתגבר) מן הגמרא (שם) שאע"פ שאש של שמים לא היה מסייע כלל בבית שני, מכל מקום האש של הדיוט שהיה על המערכה היה מתגבר, ואחר סידור המערכה שחרית עם השני גזירי עצים כמצותו לא היו צריכים להביא עוד עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים של בין הערבים.

ח. וע"ע רבנו אליקים (יומא כא,ב) שפירש שהיתה אש בבית שני אלא שלא היתה אוכלת לחים כיבשים כמו שהיתה בבית ראשון.

ג. ע' דברינו בזה לקמן (פרק ד' ענף ו', פרק ה' ענף ו').
ד. ע"ע באמת ליעקב (נוזיקין ב' עמ' ש"ז) שהאריך עוד בכל הענין.

ה. רש"י (שם) פירש: גחלת שנפלה מן השמים בימי שלמה והיתה על המזבח עד שבא מנשה וסילקה, היתה דומה לארי רובץ, עכ"ל.

ו. וע' בפתח עינים שמביא את דבריו ומוסיף: ודרכו יתישב יותר לפי מ"ש מהר"י אבראבאניל דכורש בלשון פרסי הוא כלב לפי שינק מכלבא ונתגדל מכלבא ע"ש.

החוזק של האש של בית ראשון, אלא הוצרכו הכהנים להביא אש של הדיוט כדי לעכל את האימורים.

חסרון השכינה – דרגה פחותה מבית ראשון

בענין הא שהיתה חסרון של השראת השכינה, קשה ממסכת סוכה (נגא) שמביא את דברי הלל "אם אני כאן הכל כאן", ופרש"י:

דורש היה לרבים שלא יחטאו בשמו של הקדוש ברוך הוא, אם אני כאן הכל כאן - כל זמן שאני חפץ בבית הזה, ושכינתי שרויה בו - יהא כבודו קיים ויבאו הכל כאן, ואם תחטאו ואסלק שכינתי^ט.

והרי הלל הזקן חי בתקופת בית שני, ומבואר דגם בימיו היתה השראת השכינה במקדש. וע' ברש"ש (סוכה שם ד"ה אם אני כאן ושכינתי שרויה בו) שעמד בזה וכתב:

ק"ק דהא אמרינן ביומא ספ"ק דבבית שני לא שרתה בו שכינה, אכן שם (ט, ב) איתא דקצת חזון שכינה היתה שם.

הרי דמרמז הרש"ש דיש ליישב דהיתה דרגה של השראת השכינה שהיתה פחותה יותר ממה שהיתה בבית ראשון. ועל דרך זה ראיתי בהערות הגרי"ש אלישיב בסוכה (שם) שכתב:

אף על גב דאיתא (יומא כ"א ע"ב) דה' דברים חלוק בית ראשון מבית שני, וא' מהם שלא הי' שכינה שרויה בו, נראה דאין הכוונה שלא שרתה שכינה שם ממש, אלא לא הי' באותה מדריגה כבבית ראשון, שהרי מבואר במגילה (כ"ט ע"א) דגלו לבבל שכינה עמהן בבבל, היכא, אמר אביי בני כנישתא דהוצל, הרי לנו דהיה כאן השראת שכינה, רק לא באותה דרגה של בית ראשון, וזוהי כוונת רש"י אם אני כאן דשכינתי שרויה ודו"ק.

וראיתי בספר דף על הדף ביומא שמביא דכבר כתב זקנו של הגרי"ש, המקובל רבי שלמה אלישיב בגליון הגמ' ביומא (שנדפס בספר הזכרון תפארת רפאל ע' קל"ט), כע"ז:

ושכינה - י"ל גילוי שכינה, אבל בהעלם, שכינה מעולם לא זזה מכותל מערבי כמ"ש בשמו"ר (פ"ב ס"י ב').²

ט. לאחד לבבם לתורת ה' ותהי שמחתו אם אני כאן הכל כאן.

י. וכן היא בספרו לשם שבו ואחלמה (כללי התפשטות והסתלקות כלל ב' ענף ג' ריש אות ט' ד"ה והוא).

ט. ע"ע בדורות הראשונים (כרך ג' עמ' מ"ז) שעוד יש לפרש כפשוטו שהלל גבה אז לבו בדרכי ה' ותהי שם שמחתו הגדולה כי בעת רעה כזאת עשה והצליח לחזק ברכים להקים נהרסות, לתת רוח לעם

ובהגדרת הא דיש דרגה פחותה של השראת השכינה, ע' בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' ג') שביאר על דרך משל, שבדרך זר נאמר שהשמש בא אל הבית או החדר, הרי שבשימוש הלשון מכנים האור הבא מן השמש בשם השמש, וכן מה שנאמר שהשמש או האור בא אל הבית, וכי בא כמי שנעתק ממקום אל מקום והלא כבר זרח בכל מקום וגם על הבית, אכן מפני שהבית בהסגרו מנע אורו מלהגיע לשם, נאמר כשנפתח פתח או החלון שבא לשם השמש, אף שאין זה אלא הסרת המניעה.

וביאר הבנין ציון שבבית ראשון היתה השראת השכינה בעצמה הנקראת "כבוד ה'", משא"כ בבית שני רק היתה השפעת אור הקדושה כמו הזרחת השמש במשל ה"ל:

וע"פ אשר ביארנו נאמר שם שכינה על ב' בחינות: על כבוד ה' מקור הקדושה, ועל אור הנאצל השפעת הקדושה. וזה החילוק שבין בית ראשון לבית שני, שבמשכן וכן בבית ראשון שכן כבוד ה' בעצמו כדכתיב וכבוד ה' מלא את המשכן, ובמקדש כי מלא כבוד ה' את בית ה', ועל ענין זה אחז"ל על פסוק בין שדי ילין צמצם שכינתו בין שני בדי ארון, וכן אמרינן סנהדרין (דף ז') מעיקרא כתיב ונועדתי לך וכו' ולבסוף השמים כסאי איזה בית וכו' ע"ש. ועל זה אמרינן ר"ה (דף ל"א) עשר מסעות נסעה שכינה מקראי, שבהפסוקים שהביא לזה נכתב שם כבוד ה' שהוא מקור הקדושה כדכתיב ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר...

ולא שבה בבית שני כי שם לא נאמר בשום מקום שחנה כבוד ה', אשר על כן אמרו חסרה שכינה בבית שני. אבל שם שרתה שכינה בענין השני שממקומו השפיע אור הקדושה על הבית וזה לא נפסק גם בחרבנו ולא יפסוק לעולם כדילפינן מוהיה עיני ולבי שם כל הימים, וגדלה השפעת אור הקדושה שם מבכל מקום כי מקום המקדש הוא מול שער השמים אשר לא יסגר ושם זורח אור הקדושה תמיד נגדו ביתר שאת וביתר עז.

וע"ע ברבינו בחיי (ויחי מו, כז) שביאר באופן אחר שבאמת גם בבית שני שרתה שכינה לפעמים, אך כוונת הגמרא ביומא הוא שלא שרתה בתדירות. ויש להעתיק את כל דבריו מפני עוד דברים שנתחדשו בהם:

והתבונן מזה מעלתו של יעקב, שנאצלו מכחו שבעים נפש, שמהם יצאו ששים רבוא, כנגד שבעים שמות שנאצלו מן השכינה, שאין מנינם פחות מששים רבוא, והם תכלית כל הדעות. ולכך לא היו ישראל ראויין לקבל את התורה עד שעלו לששים רבוא, כי אז היו כנגד המספר העליון, ואז נתנה התורה בהסכמת הכל, והשכינה אינה שורה בישראל כי אם במנין ששים רבוא שהם שש מאות אלף.

והענין כי השכינה כלולה משש קצוות, ויש בשש מאות אלף ששה פעמים מאה אלף, הם עשרה רבוא, לכל קצה וקצה עשרה רבוא.

ומיום ששרתה שכינה בהר סיני במתן תורה לא זזה מישראל עד שחרב בית ראשון, ומיום שחרב בית ראשון לא שרתה שכינה בישראל, כי בבית שני לא שרתה שכינה, ואין הכונה לומר שלא שרתה שכינה בבית שני כלל, שהרי מצינו שכינה שורה בשתי רבוא, ממה שכתוב: (במדבר י'לו) "שובה ה' רבבות אלפי ישראל", וכתוב: (תהלים סח, יח) "רכב אלקים רבותים אלפי שנאן ה' במ". ואין צריך לומר בארבע רבוא שהשכינה שורה בהם, ועוד שהכתוב מעיד: (חגי א, ח) "וארצה בו ואכבד". כלומר אשרה בו הכבוד שהוא השכינה, אלא שלא שרתה בו תדיר כמו בבית ראשון, לפי שלא היו שם ששים רבוא, שלא עלו מבבל כי אם מ' אלף, שכן כתוב: (עזרא ב, סד) "כל הקהל כאחד ארבע רבוא". והוא שדרשו רז"ל (יומא כא, ב): "וארצה בו ואכבדה", ואכבד כתיב, חסר ה"א, לפי שחסרו משם ה' דברים: ארון, שמן המשחה^א, אש, שכינה, ואורים ותומים. ומפני זה אמר "ואכבד", לבאר כי הכבוד היה שם שהיא השכינה, לא התפארת, וזהו "ואכבד" למעט התפארת, וחסרון ה"א שהיא אחרונה שבשם על שם שחסרה משם שכינה, שהרי היא מה' דברים שחסרו, והיאך חסרה, והכתוב אומר: ואכבדה, אלא שלא שרתה שם תדיר כמו בבית ראשון, אלא "חופף"...

חסרון רוח הקודש

בענין החסרון של רוח הקודש, פרש"י "ורוח הקודש לא היתה בנביאים משנת שתיים לדריוש ואילך". ומשמע דמאותה שעה פסקה נבואה לגמרי. והעיר על זה השפת אמת (בסוגיין):

משמע מלשונו דאף הנביאים שהיו נביאים מכבר נפסק הנבואה מהם, וקשה לומר דבבנין ביהמ"ק תיכף בתחילתו נפסק הנבואה, ולולי דבריו היה אפשר לומר דלאו דוקא כל זמן הבית שני רק דשאני מקדש שני ממקדש ראשון בזה דלא ה' כל זמנו נבואה דבשעה שפסקו הנביאים אז נפסק רוה"ק, [וכן משמע לשון הגמ' בסוטה (מ"ח ב) דקודם שמתו חגי זכרי' ומלאכי ה' רוה"ק בישראל ע"ש].

יא. הבאנו לעיל שהמפרשים נתקשו למה הגמרא רבינו בחיי באמת גרס "שמן המשחה" במנין דימא לא מנה את שמן המשחה, והנה כנראה הדברים שנחסרו.